

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 49 Volume: 10 Issue: 49

Nisan 2017 April 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

EKONOMİNİN SIRTINDAKİ YÜK: TERÖR*

A BURDEN ON ECONOMY: TERROR

Emin Ahmet KAPLAN**
Melike Rana DAYIOĞLU***

Öz

Terör olgusu, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra küresel bir nitelik kazanmış ve dünya için daha önemli bir tehdit haline gelmiştir. Terörün, ülkelere verdiği doğrudan zararların ötesinde uzun vadeye yayılan dolaylı zararları da söz konusudur. Terörün neden olduğu bu dolaylı zararlar, hem sosyal ve siyasal etkiler yoluyla hem de ekonomik büyümeye verdiği zararlar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada; terörün etkileri, ekonomik büyümedeki değişimler aracılığıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, 1984-2015 yılları ve 29 OECD ülkesi için dinamik panel veri analizi ile ekonomik büyümeyi etkileyebileceği düşünülen temel makroekonomik değişkenler, terör ve şiddetin göstergesi iç ve dış çatışma ile yozlaşma, dinsel gerilimler, etnik gerilimler gibi kurumsal değişkenler kullanılarak ekonomik büyümedeki değişimler açıklanmaya çalışılmıştır. Analizler sonucunda, ekonomik büyüme ve terör arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörün Etkileri, Ekonomik Büyüme ve Terör, Çatışma ve Ekonomik Büyüme.

Abstract

Terrorism has gained a global quality especially after the attacks of 11 September 2001 and has recently become a more important threat to the world. Terrorism also involves indirect damages that spread to the long term beyond the direct damages to the countries. These indirect damages caused by terror have emerged through social and political influences and as well as through the damages given to the economic growth.

In this study; the effects of terrorism have been tried to be measured through changes in economic growth. In this context, changes on economic growth have been tried to be explained by using fundamental macroeconomic variables that might affect economic growth, internal and external conflict showing terror and violence and institutional variables such as corruption, religious tensions, ethnic tensions by dynamic panel data analysis for 1984-2015 and 29 OECD countries. As a result of the analyzes, it was found that there is a negative relationship between economic growth and terrorism.

Keywords: Terror, The Effects of Terror, Economic Growth and Terror, Conflict and Economic Growth.

GİRİŞ

Terör ve terörizm; önceki dönemlerde belli bölgelerde/ülkelerde karşılaşılan bir sorun iken, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra küresel bir boyut kazanmıştır. Dönemler itibariyle terörizmin dayandığı ideolojiler farklılık göstermekle birlikte; sosyal, siyasal ve ekonomik yapıya verdiği zararlar, küresel anlamda kaçınılmaz olup dünyanın her yerinde benzerlik göstermektedir.

Çalışmada; terör kavramına yönelik teorik altyapının oluşturulması açısından, terör ve terörizm kavramları, terörün unsurları ve nedenleri ile terör örgütleri, bu örgütlerin yayıldıkları coğrafyalar ve saldırıları ele alındıktan sonra terör faaliyetlerinin etkileri sosyal, siyasal ve ekonomik boyutuyla incelenecektir.

Çalışmanın son kısmında ise terörün ekonomik büyümeye etkisi ekonometrik analiz yoluyla araştırılacaktır. Dinamik panel veri analizi yöntemi ile 1984-2015 dönemini kapsayan 32 yıl ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyesi 29 ülke olmak üzere 928 birimlik gözlem kullanılacaktır.

1. TERÖR KAVRAMINA YÖNELİK TEORİK AÇIKLAMALAR VE DÜNYADA TERÖR

1.1. Terör Kavramı

Terör, günümüzde dünyanın birçok bölgesinde görülen ve etkilerini giderek daha geniş alanlarda hissettiren faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Terör olayları, tarihin çok eski dönemlerinden beri

* Bu çalışma, 25-27 Ocak 2017 tarihinde İtalya'da gerçekleştirilmiş olan the Fifth International Conference in Economics (EconWorld2017@Rome)'nda sunulan sözlü bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü.

*** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

yaşanmış olmakla birlikte, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından tüm dünyaya yayılmış (Galam, 2004:1) ve "küresel terör" kavramı ile dünyada daha geniş bir çerçevede dikkat çekmeye başlamıştır (Yıldırım, 2010:48).

Teröre ilişkin olarak ortak bir tanım yapılmasının çok güç olmasına karşın, literatüre ilk defa Fransız İhtilali döneminde girmiştir (Gür, 2014:6). Schmid ve Joungman, "Politik Terörizm" adlı kitaplarında, uluslararası düzeyde 109 farklı tanım yapıldığını tespit etmiş ve bu tanımlar yapılırken 22 farklı etken¹ üzerinde durulduğunu ifade etmişlerdir (Schmid ve Joungman, 1988:5). Günümüze kadar yapılan birçok farklı tanım arasında ortak görüşte bulunan uygulayıcılar ve akademisyenlere göre terör; "herhangi bir amaca (bu amaç çoğunlukla siyasaldır) ulaşmak için sivillerin veya güvenlik görevlilerinin, propagandaya yönelik ses getirici eylemlerle öldürülmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Bal, 2006:8). Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ise terörizm, "tasarlanmış, politik destekli gizli kuruluşlar ya da gruplar tarafından masum hedeflere karşı şiddet uygulama" olarak tanımlanmaktadır (Gökbunar ve Ulusan, 2010:8).

1.2. Terörün Unsurları ve Nedenleri

Terör kavramına yönelik olarak ortak bir tanım yapılamamış olsa da, yapılan tanımlarda ortak bazı unsurlar bulunmakta olup bu unsurlar; ideoloji, örgüt, eylem ve destektir (Urhal, 2008:356). İçinde üç temel unsuru (ideoloji, örgüt ve eylem) taşımayan şiddet hareketleri terör suçu olarak tanımlanamamaktadır (Öztürk ve Çelik, 2009: 88).

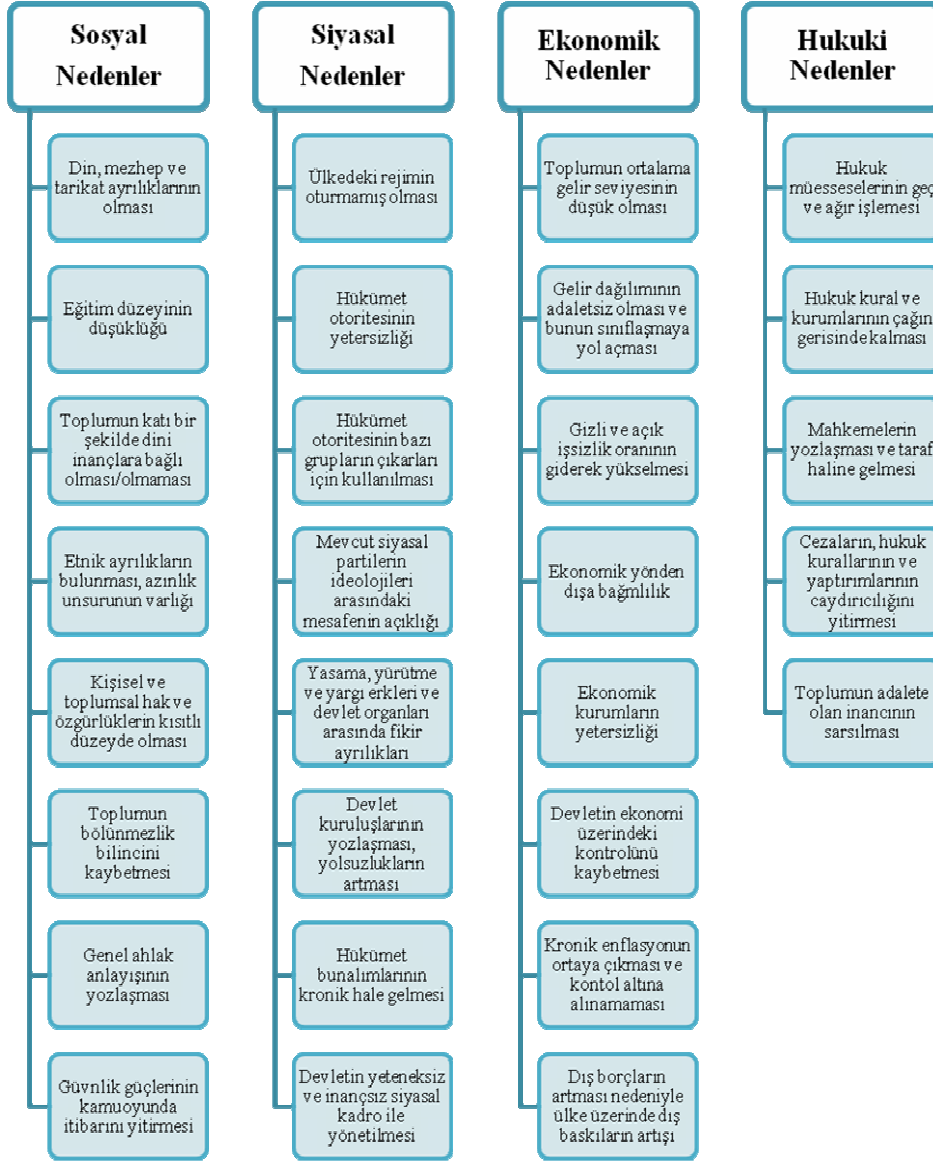
Şekil 1: Terörün Unsurları

İdeoloji (siyasal motivasyon)	<ul style="list-style-type: none"> • Marksist-Leninist ve Maoçu İdeoloji • Etnik Ayrılıkçı (Bölücü) İdeoloji • Dini Motifli İdeoloji
Örgüt	<ul style="list-style-type: none"> • Merkezi yapı (çekirdek liderkadro) • Yeraltı örgütü • Propaganda birimi • Silahlı birim (askeri kanat)
Eylem (şiddet)	<ul style="list-style-type: none"> • Saldırı, baskın, işgal, pusu kurma, sokak eylemleri, gasp ve soygun, adam öldürme, adam kaçıрма, rehİN alma, tesis, bina ve araçlara yönelik eylemler, sabotaj ve propaganda mahiyetli eylemler
Destek	<ul style="list-style-type: none"> • İç destek (Terör örgütlerinin mensubu buldukları ülke kamuoyundan destek görmeleri) • Dış destek (bir ülkenin siyasal düzenini yıkmak veya değişime uğratmak amacıyla faaliyet gösteren terör örgütlerinin dış ve düşman devletlerce destek alması, silah yardımı, para yardımı ya da siyasal destek)

Kaynak: Urhal, 2008:356-389 ve Dilmaç, 2011:212'den yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 2: Terörün Nedenleri

¹ Şiddet (%83,5 ile en yüksek); politik etkenler; korku; tehdit; psikolojik etkenler; mağdurluk etkisi; amaçlı, planlı, sistematik ve organize eylemler; savaş yöntemi ve stratejileri; kuralları ihlal; zorlama ve gasp; tanıtım; keyfilik ve kişisel olmama; siviller, tarafsızlar ve kurbanlar; sindirme ve yıldırma; mağdurların masumiyeti; fail, grup, hareket, örgüt; sembolik yönü, başkalarına gösteri; hesaplanamazlık ve öngörülemezlik; gizlilik; tekrarlanma; suçluluk; üçüncü kişilere yapılan talepler.

Kaynak: TBB, 2006:142-144'ten yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Terörün nedenleri ise birçok farklı sınıflandırmaya tabi tutulmakla birlikte, literatürde genel olarak sosyal, siyasi, ekonomik ve hukuki nedenler olmak üzere dört farklı başlık altında incelenmekte olup ayrıntılı olarak Şekil 2'de yer almaktadır. Bu nedenlere bazı araştırmalarda eğitim sistemi ve psikolojik nedenler de eklenmektedir (TBB, 2006:144). Eğitim düzeyi düşük olan ve topluma entegre edilmemişlerin terör ağına daha kolay düşebileceği; psikolojik nedenlerde ise kişisel becerisi yetersiz olan insanların sosyal statülerini beğenmedikleri, toplumca engellendikleri ve bu kişilerin asosyal kişilik özellikleri geliştirerek ilgi görmek ve saygınlık kazanmak için saldırgan, şiddete dönük davranış kalıplarını kullanmaya başlayabilecekleri belirtilmektedir (TBB, 2006:144).

1.3. Dünyada Terör

1.3.1. Terör Örgütleri

Dünyada terörle mücadele konusunda en önemli uygulama, kara liste uygulamasıdır (Wahlisch, 2010:3). Ülkeler veya belirli uluslararası kuruluşlar, terör organizasyonlarına ilişkin olarak listeler yayımlamakta ve bu listeleri belirli dönemlerde güncellemektedir. Yayımlanan bu listelerden en yaygın olarak kabul görmüş olanlar, BM ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından yayımlanan listelerdir.

BM, terörist faaliyetlere bağlı kişi ve kuruluşlara ilişkin olan tek bir listeye² sahip olup bu liste 1267 Komitesi Listesi'dir (Giorgetti, 2006:5). Bu liste, özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra değiştirilmiş ve

² Listenin tam hali için bkz. United Nations Security Council Subsidiary Organs.

<https://scsanctions.un.org/fop/fop?xml=htdocs/resources/xml/en/consolidated.xml&xslt=htdocs/resources/xsl/en/al-qaida.xml>, 02.02.2017.

geniştirilmiş olup en son güncellenme tarihi 18 Ocak 2017'dir ve BM listesinde 256 kişi ve 75 kuruluş ismi yer almaktadır³. BM listesine göre daha karmaşık ve çeşitli olan (Giorgetti, 2006:3) ve ABD hükümeti tarafından ilan edilen listeler, 20'den fazla olmasına rağmen, en çok ilgi gören üçü⁴; Yabancı Terör Örgütleri Listesi (The Foreign Terrorist Organizations list-FTO), Seyahat Dışlama Listesi (The Travel Exclusion List-TEL) ve Yönetici Emirleri Listesi (The Executive Order 13224 List-E.O. 13224) olarak sıralanmaktadır (Giorgetti, 2006:3).

1.3.2. Terörün Yaygınlığı

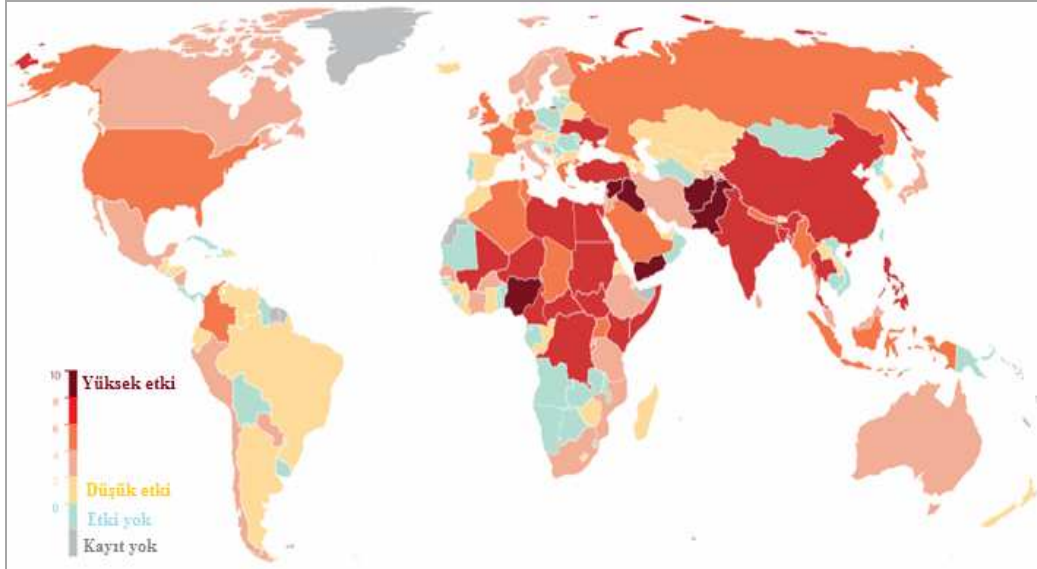
Terör olayları, özellikle 2000'li yıllardan günümüze kadar giderek artan bir seyrde ilerlemiş ve gittikçe daha geniş coğrafyalara yayılarak devam etmiştir. Bu bağlamda, dünyada terörün etkilerini ölçmede farklı endeksler kullanılmış olmakla birlikte, en güvenilir endeks olarak küresel terörizm endeksi (The Global Terrorism Index-GTI) kabul görmektedir. Küresel terörizm endeksine yönelik olarak 2016 yılında yapılan çalışma; dünya nüfusunun %99,7'sini kapsamakta ve terör olayları nedeniyle 163 ülkede yaşanan ölüm, yaralanma, maddi hasar ve psikolojik etkileri içermektedir.

Dünyada, 2016 yılı verilerine göre, terör saldırılarından en çok etkilenen on ülke Irak, Afganistan, Nijerya, Pakistan, Suriye, Yemen, Somali, Hindistan, Mısır ve Libya'dır⁵ (IEP, 2016:10). Terör olayı sayısı, neden oldukları can kayıpları ve yaralı sayıları göz önünde bulundurulduğunda, dünyada en tehlikeli dört terör örgütünün; IŞİD, Boko Haram, Taliban ve El Kaide olduğu ortaya çıkmakta olup terör saldırılarında meydana gelen can kayıplarının %74'ü bu dört örgütün saldırılarından kaynaklanmaktadır (IEP, 2016:4).

Şekil 3'te 2016 yılı küresel terörizm endeksinin bölgelere ve ülkelere göre aldığı değerler, farklı renklerle itibariyle derecelerine göre gösterilmekte olup en yüksek değer 10, en düşük değer ise 0 olmakta ve gri ile gösterilen bölge/ülkelerde, terör olaylarına rastlanmadığı belirtilmektedir. Buna göre en yüksek endekse sahip beş ülke sırasıyla Irak, Afganistan, Nijerya, Pakistan ve Suriye'dir.

Endeksin en düşük olduğu ülkelerin terör olaylarının hemen hiç yaşanmadığı Litvanya, Letonya, Slovenya, Slovakya, Polonya, Romanya gibi bazı Avrupa ülkeleri ile Singapur, Kuzey Kore, Yeni Zelanda; en yüksek düzeyde gerçekleştiği ülkelerin de terör saldırılarının en fazla gerçekleştiği Orta Doğu ülkeleri olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca 2015 yılı, küresel terörizm açısından dikkat çeken bir yıl olup Danimarka ve İsveç gibi terör saldırılarının hiç gerçekleşmediği ülkeler bile terörle karşı karşıya kalmış (IEP, 2016:36) ve OECD ülkeleri de 2000 yılından bugüne terör saldırıları nedeniyle gerçekleşen can kaybında en yüksek sayıya ulaşmıştır⁶ (IEP, 2016:41).

Şekil 3: Küresel Terörizm Endeksi (2016)

Kaynak: IEP, 2016:10-11.

³ United Nations Security Council Subsidiary Organs, https://www.un.org/sc/suborg/en/sanctions/1267/aq_sanctions_list, 02.02.2017.

⁴ Listelerin tümü için bkz. US Department of State, Terrorist Designations and State Sponsors of Terrorism, <https://www.state.gov/j/ct/list/index.htm>, 02.02.2017.

⁵ Türkiye bu listede 14. sıradadır. Ayrıca 2015 yılında gerçekleşen en kötü on terör saldırısı listesinde Türkiye'deki beş saldırı yer almaktadır.

⁶ 2015 yılında Türkiye ve Fransa en yüksek can kaybına sahip olan ülkelerdir.

2. TERÖRÜN ETKİLERİ

2.1. Terörün Sosyal, Siyasal ve Sektörel Etkileri

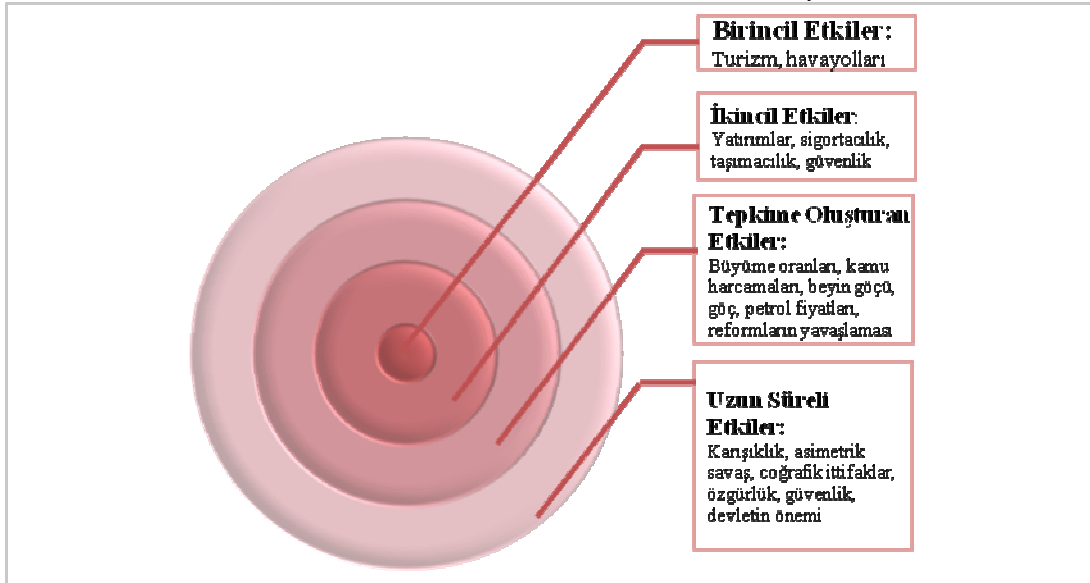
Son on yılda, özellikle 2010 yılından günümüze kadar dünyada yüksek düzeyde artış gösteren terör saldırıları; yalnızca saldırıların yapıldığı ülke/bölge ile sınırlı kalmamakta, küreselleşme nedeniyle sosyal yapı ve ekonomi anlamında da çok daha geniş alanları etkilemektedir.

Günümüzde terör; kısa ve uzun vadede, sosyal, siyasal ve ekonomik bakımdan ülkelerin yapısını ve politikalarını etkileyebilmekte ve değiştirebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bazı değişimler ve maliyetler, sonuçlarını çok kısa zamanda gösterirken; bazıları ise etkilerini uzun dönemde gösterebilmektedir.

Terör olaylarının olası etkilerini belirlemede, Şekil 4'te gösterilen çerçeve kullanılmakta ve etkileri, eş merkezli çemberler aracılığıyla sektörler üzerinde şu şekilde analiz edilmektedir (Enderwick, 2001:3'ten aktaran Gökbunar ve Karğın, 2010:96): Şeklin ortasında yer alan ve merkeze en yakın olan çemberler, terörün öncelikli etkilerini göstermektedir. Bu etkiler, turizm ve havayolları gibi, bir terör saldırısının etkilerini en hızlı şekilde gösterebileceği sektörler olarak ortaya çıkmaktadır. İkincil etkiler, saldırının değişken etkilerinin sonucu olarak görülmekte olup terör faaliyetleri sonucunda yatırımların düşmesi, sigortacılık hizmetlerinin artış göstermesi, teröre karşı alınan güvenlik önlemleri nedeniyle maliyetlerin artması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. En dıştaki çember ise uzun dönemli doğabilecek sorunların sayısını tanımlamakla birlikte bu aşama, sonuçlarını anlamının belki de en zor olduğu aşama olarak görülmektedir.

Terörizm, sosyal yapı üzerindeki etkilerini, genel olarak uzun dönemde ortaya çıkarmaktadır. Terör örgütleri; bir toplumun sosyal omurgasını oluşturan ekonomi, aile, eğitim, din, siyaset, kültür vb. temel sosyal kurumları kısa sürede istedikleri yönde değiştirmeleri mümkün olmadığından, korkutma ve yıldırma faaliyetleriyle birinci aşamada bu kurumları yıpratmaya çalışmaktadır (Öztürk ve Çelik, 2009:99). Dolayısıyla terörizm, toplumun güvenlik algısını da olumsuz etkileyebilmekte olup toplum tarafından, mevcut hükümetin ülkeyi koruyup koruyamadığının sorgulanmasına ve hükümete olan güvenin azalmasına neden olabilmektedir (Gür, 2014:18). Nitekim bu etkiler, eş merkezli çemberler aracılığıyla gösterilen uzun dönemli etkiler arasında yer almaktadır.

Şekil 4: İş Çevrelerinde Terörist Saldırıların Etkilerinin Ayırt Edilmesi

Kaynak: Enderwick, 2001:3'ten aktaran Gökbunar ve Karğın, 2010:96.

Terörün etkilediği bir diğer önemli alan ise eğitimidir. Terör nedeniyle okulların açılmaması veya hali hazırda eğitim öğretime devam eden okulların kapatılmak zorunda kalması, temelde iki soruna yol açmaktadır (Aydın, 2014:127): Birincisi, çocukların ve genç nüfusun eğitimsizliği, psikolojik kimliklerini geliştirememeleri ve sosyo kültürel açıdan eksiklik taşımaları; ikincisi ise devletin memur ve eğitim için yaptığı diğer yatırımların rasyonel kullanılmamasıdır.

2.2. Terörün Ekonomik Etkileri

Terörün en önemli etkilerinden biri, ekonomi üzerindeki etkileri olup terör saldırıları ülkelerin ekonomi politikalarının değişmesine ve ekonomik maliyetlerin artmasına yol açarak ekonomik yapıyı önemli derecede etkilemektedir. Terörizm, ekonomik aktiviteleri genel olarak dört şekilde etkilemektedir (Frey vd., 2004:2'den aktaran Gökbunar ve Karğın, 2010:90):

- Terör saldırıları, ülkenin sermaye stokunu (hem fiziksel hem de şahsi) azaltmaktadır.
- Terörist faaliyetler, özellikle turizm endüstrisi ve doğrudan yabancı yatırımlar alanlarında yabancı sermayenin kaçmasına neden olmaktadır.

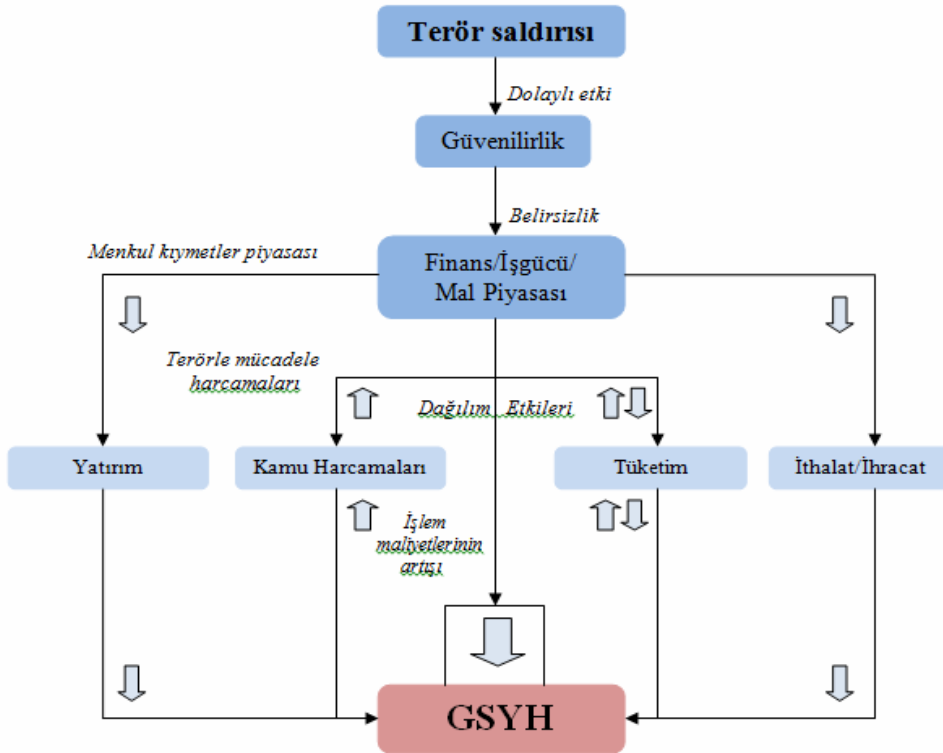
- Terörist faaliyetler; bireylerin tasarruf, yatırım ve tüketim alışkanlıklarını etkilediği için kaynak dağılımında bozulmaya neden olmaktadır.
- Yüksek güvenlik önlemleri, hareket maliyetlerini artırmakta ve kaynakların verimli kullanılmasını engellemektedir. Ayrıca terörizm, insanların refah düzeylerini düşüren bir korku iklimi yaratmaktadır ki bu durum, ekonomik maliyetlerin de ötesindedir.

Bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içinde artması olarak tanımlanan ekonomik büyüme; gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYH) sürekli olarak artması anlamına geldiğinden (Ünsal, 2005:14), GSYH'deki artıştan yola çıkılarak aşağıdaki unsurlar aracılığıyla hesaplanmaktadır:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Burada Y milli geliri, C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını, X ihracatı, M ithalatı, (X-M) net ihracatı göstermektedir. Terör saldırılarının ekonomi, politika ve bireysel çerçevede istikrarsızlıklara yol açması, milli geliri belirleyen unsurlar üzerinde ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir (Uysal vd., 2009:2606). Örneğin teröre bağlı olarak oluşan bireysel güvensizlik, tüketim ve yatırım harcamalarında/davranışlarında meydana getirdiği değişiklikler üzerinden GSYH'ye yansiyabilmektedir (Uysal vd., 2009:2606).

Şekil 5: Terör-Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynak: TTSRL, 2008:22'den yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Terörizmin GSYH'deki değişim aracılığıyla ekonomik büyümede oluşturacağı etkiler, Şekil 5'teki gibi gerçekleşmektedir. Terör saldırıları, piyasalarda güvenilirliği azaltıp belirsizlik yaratarak finans, işgücü ve mal piyasalarına zarar vermektedir. Bu belirsizlikler ve terörle mücadele amacıyla yapılan harcamalar toplam talep unsurlarının yapısına etki etmektedir (Uysal vd., 2009:2607). Kamu harcamalarındaki bu artış, GSYH'de ilk etki olarak bir artışa neden olmakla birlikte; daha sonraları terörle mücadeleye yönelik olarak yapılan verimsiz harcamalar nedeniyle verimli kamu yatırımlarının azalması olasılığıyla karşı karşıya kalınmakta ve bu durum, GSYH üzerinde dolaylı ancak negatif bir etki bırakmaktadır (TTSRL, 2008:22). Belirtilen talep unsurlarında meydana gelen değişiklikler ise ulusal çıktı düzeyine yansımakta olup bu yolla ekonomik büyüme hızını değiştirmektedir.

Terör saldırılarının, ülkelerin finansal yapısına ve finans piyasalarına etkileri ise genel olarak şu şekilde sıralanmaktadır (Addison vd., 2002'den aktaran Ağır ve Kar, 2010:23): Enflasyon ve değer kaybı korkusu nedeniyle yerli paraya olan güveni azaltarak finansal gelişme sürecini olumsuz bir şekilde etkilemekte, fonların verimli varlıklardan (banka mevduatı, sermaye) verimsiz varlıklara doğru (altın) yönlendirilmesine neden olabilmekte ve finansal sistemin gözetim ve denetim fonksiyonunu etkileyebilmektedir.

Terör faaliyetleri; piyasadaki belirsizliği artırmakta, yabancı yatırımları düşürmekte, tüketimi ve ticaret akışlarını değiştirmektedir. Dolayısıyla birçok gelişmekte olan ülke, uluslararası yatırım girişlerine ve

ticaret akışlarına güvendiğinden, bu ekonomik değişkenlerde yaşanan düşüşler, uzun dönemde ekonomik gelişmeleri önemli düzeyde etkilemektedir.

Tüketim ve dolayısıyla tasarruf oranı ise terör eylemlerinden birkaç şekilde etkilenebilmektedir (Alp, 2013:7): İlk olarak terör, algılanan risk düzeyini artırabilmektedir. Nitekim risk algılamasının yükselmesi, tüketici kaygılarının en yüksek olduğu hizmet sektöründe (özellikle turizm, ulaşım ve sigorta sektörlerinde) tüketim eğilimini düşürmekte, bu ise kaynakların bu sektörlerden çekilmesine neden olarak büyüme oranını etkilemektedir. Ayrıca terör, bireylerin paralarını tüketime harcamaktansa vergi cennetleri gibi ülkelere yatırarak tasarruf etmelerini teşvik edebilmektedir. Ters yönlü olan bu iki etki dolayısıyla terörün tasarruf ve tüketim üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu konusunda tartışmalar mevcut olmakla birlikte (Alp, 2013:7), genellikle tüketimde bir azalmaya neden olacağı benimsenmektedir (Uysal, 2009:2606).

Terörün etkileri, uzun vadede ve özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde çok daha büyük olabilmektedir (IEP, 2016:66). Gelişmekte olan ülkeler veya kırılgan ekonomilerde yatırım yapmak, genellikle daha kırılgan olmaları sebebiyle daha yüksek bir risk taşımaktadır ve yüksek riskli ülkelerde terörizm, yatırımları büyük ölçüde düşürmektedir (IEP, 2014:46). Terörden en çok etkilenen on ülkede gerçekleşen ortalama doğrudan yabancı yatırımlar, OECD ülkelerinin yarısından bile azdır (IEP, 2014:46). GSYH'nin yüzdesi olarak ticaret hacmi; bu ülkeler için %51 düzeyinde gerçekleşirken, OECD ülkelerinde ortalama %87,5 düzeyindedir (IEP, 2014:46). Terörün yatırımlar üzerindeki başka bir etkisi ise ülke sınırları içinde terör faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerden yatırımcıların kaçması nedeniyle bölgesel gelişmişlik farklarının giderek artmasıdır. Zira yatırımcılar, riskli buldukları bölgelere yatırım yapmaktan kaçınmakta ve mevcut yatırımlarını çekebilmektedir.

Terörün yatırımlar dolayısıyla oluşturduğu başka bir etki ise hükümetin yabancı yatırımlara yönelmesidir. Terör saldırılarından dolayı altyapının tahrip olması, güvenlik tedbirleri ihtiyacından dolayı işlem maliyetlerinin yükselmesi, terör faaliyetlerinin yoğun olduğu bölgelerde iş alma maliyetlerinin artması gibi nedenler firmaları ve hükümeti yabancı sermaye çekmeye yöneltmektedir (Uysal, 2009:2606). Ancak, bu çaba her zaman başarıyla sonuçlanamamakta, terör faaliyetleri iş ve işlem maliyetlerini yükselttiği ve yatırımcıların getirisini azalttığından yatırımcılar, daha güvenli ülkeleri tercih edebilmektedir.

Terör faaliyetlerinin gerçekleşmesi, yalnızca ülke içindeki ticari düzeni bozmakla kalmamakta, aynı zamanda ülkelerin uluslararası ticari ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Terör saldırıları nedeniyle ülke içinde bir bölgeden bir bölgeye nakliyat yapılmasının zorlaşması ve maliyetli hale gelmesi, ticareti sekteye uğratmakta; zarar gören güven ortamı ve yatırımların riskli hale gelmesi ise uluslararası ticareti zedelemektedir.

Terörün neden olduğu bir diğer önemli sorun, göçlerdir. Bir ilde/bölgede yaşanan yoğun terör saldırıları, o alanlarda yaşayan nüfusun diğer illere/bölgelere göç etmesine neden olmaktadır. Bu durum, bazı bölgelerde nüfusun yoğunlaşmasına neden olarak sosyal ve ekonomik yapı üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır. Göçlerin neden olduğu temel maliyetler, kırsal kesimdeki üretim kaybı ve göç eden nüfusun yeniden iskan maliyetidir (Aydın, 2014:153). Böylece göçler, hem terk edilen bölgelerde tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerin azalması nedeniyle bu bölgelerde hem de göç edilen bölgelerde nüfusun artması nedeniyle özellikle yüksek göç alan büyük şehirlerde önemli maliyetlere neden olmaktadır.

2.3. Terörün Maliyetleri

Terör faaliyetlerinin neden olduğu toplam maliyetler iki kategoride incelenmektedir (IEP, 2014:45): Doğrudan (birincil) maliyetler ve dolaylı (ikincil) maliyetler. Doğrudan maliyetler; can kaybı, hasar, altyapıda meydana gelen zarar gibi, bir terör eyleminin, o anda/olayın hemen sonrasında yol açtığı maliyetlerdir. Dolaylı maliyetler ise daha geniş bir zaman dilimini kapsamakta olup terör eyleminin veya tehdidinin, ekonomide yol açtığı bozulmalardır. Bu maliyetler; artan güvenlik maliyetleri, tüketim biçimlerinin değişmesi, doğrudan yabancı yatırımların azalması, ticaret ve turizm hacimlerinin azalması şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Doğrudan ve dolaylı maliyetlere ilişkin olarak önemli olan husus, uzun dönemde ortaya çıkan dolaylı maliyetlerin, doğrudan maliyetlerin 10-20 katına kadar çıkabilmesidir (Stiglitz vd., 2008'den aktaran IEP, 2014:45). Örneğin 11 Eylül 2001 saldırılarında; doğrudan maliyetler yalnızca New York'ta 55 milyar dolar iken, dolaylı maliyetler artan güvenlik maliyetleri nedeniyle 589 milyar dolar, azalan ekonomik faaliyetler nedeniyle 123 milyar dolar ve diğer maliyetler nedeniyle toplam 3,3 trilyon dolara yaklaşmıştır (Stiglitz vd., 2008'den aktaran IEP, 2014:45). Dolayısıyla terörizmin ekonomik etkileri, mal ve can kaybından çok daha ileri gitmekte olup artan güvenlik harcamaları, askeri harcamalar ve sigorta maliyetleri, terör saldırılarından çok daha ağır basmaktadır (IEP, 2014:45).

Terör saldırılarının ekonomik etkileri, terörün küreselleşmesiyle birlikte büyümeye devam etmektedir. 2000 yılında 8 milyar dolar olan etki, 2001 yılında 11 Eylül saldırıları nedeniyle keskin bir yükselişle 72 milyar dolara çıkmış; sonraki yıllarda günümüze gelindikçe artmış ve 2014 yılında yine keskin bir yükselişle 106 milyar dolara yükseldikten sonra 2015 yılında bir önceki yıla göre %15'lik bir düşüşle 89,6

milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (IEP, 2016:62). Toplam etki ise 2015 yılında 13,6 trilyon dolara erişmiş olup küresel GSYH'nin %13,3'ünü oluşturmaktadır (IEP, 2016:62). Ayrıca turizm hacminin, terör saldırılarının olmadığı ülkelerde, terörün yoğun olduğu ülkelere kıyasla iki katı büyüklükte olması da terörün en önemli etkilerindendir (IEP, 2016:5).

3. TERÖRÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın temel amacı, OECD üyesi ülkelerin ekonomik büyümelerini etkileyen faktörlerin neler olduğunun dinamik panel veri analizi yöntemiyle belirlenmesidir. Çalışmada ülkelerin reel ekonomik büyümelerinin yanı sıra, büyümeye ilişkin geçmiş dönem değerleri de analize dahil edilerek ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler temel makro ekonomik değişkenler, kurumsal veriler ve terör verisiyle açıklanmaya çalışılacaktır.

3.2. Araştırma Yöntemi ve Veriler

Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin neler olduğunu araştırmak için işsizlik, enflasyon, dışa açıklık ve nüfus gibi temel makroekonomik değişkenler ile birlikte iç çatışma, dış çatışma, yozlaşma, dinsel faktörlerin politikadaki yeri, etnik gerilimler değişkenleri kullanılacaktır. Araştırmanın amacına uygun olarak, 1984-2015 yılları için 32 yıllık zaman dilimi ve yatay kesit boyutu olarak da OECD üyesi 29 ülke olmak üzere 928 gözlem bulunmaktadır. Çalışmada verilerini bulabildiğimiz ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore Cumhuriyeti, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık (İngiltere) ve ABD'dir.

Çalışmada biri bağımlı, dördü bağımsız olmak üzere beş temel makro ekonomik değişken ile birlikte kurumsal değişkenler kullanılmıştır. Değişkenleri şu şekilde tanımlayabiliriz:

Bağımlı değişken ($IGdp$), ekonomik büyümeyi göstermek amacıyla ülkeler itibariyle GSYH'deki büyüme oranını (%) temsil etmektedir. $IGdp_{it}$, t döneminde i ülkesindeki ekonomik büyüme oranını göstermektedir.

$X_{1it} = IOp_{it}$: Bir ekonominin dünya ile entegrasyonunu sağlaması için kullanılan dışa açıklık, geniş kapsamlı olup sınırları belirgin değildir. Dışa açıklığın ölçümü için farklı yöntemler geliştirilmiş olmakla beraber, en çok kullanılan yöntem ihracat ve ithalat toplamının GSYH'ye oranıdır (%).

$X_{2it} = IInf_{it}$: t döneminde i ülkesindeki enflasyon oranını (%) göstermektedir.

$X_{3it} = IUn_{it}$: t döneminde i ülkesindeki toplam işsizlik oranını (%) ifade etmektedir.

$X_{4it} = IPop_{it}$: t döneminde i ülkesindeki nüfus artış hızını (%) göstermektedir.

$X_{5it} = IInt_{it}$: t döneminde i ülkesindeki iç karışıklık riskini yani sivil savaş, terörizm, sivil kargaşayı göstermektedir.

$X_{6it} = IExt_{it}$: t döneminde i ülkesindeki dış karışıklık riskini yani savaş, sınır ötesi çatışma, dış baskıları göstermektedir.

$X_{7it} = ICo_{it}$: t döneminde i ülkesindeki yozlaşmayı yani politik yapıdaki yozlaşma düzeyini göstermektedir.

$X_{8it} = IDg_{it}$: t döneminde i ülkesindeki dinsel gerilimleri yani tek bir dinsel grubun kanunları dinsel kurallar ile değiştirmesi ve diğer dinleri politik ve sosyal yaşamdan soyutlaması ile ortaya çıkma düzeyini göstermektedir.

$X_{9it} = IEth_{it}$: t döneminde i ülkesindeki etnik gerilimleri yani ırk, millet ve dil farklılıkları sonucunda oluşan gerilim düzeyini göstermektedir.

İç karışıklık, dış karışıklık, yozlaşma, dinsel gerilimler, etnik gerilimler değişkenlerine ait veriler ICRG-PRS grup, diğer değişkenlere ait veriler ise Dünya Bankası'nın World Development Indicator veri tabanı, OECD.Stat veri tabanı, çalışmada kullanılan ülkelerin resmi merkez bankaları internet siteleri, Uluslararası İşgücü Örgütü veri tabanı ile ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı - CIA tarafından yayınlanan factbook tarafından elde edilmiştir.

Tanımlı değişkenler ile oluşturulan çift logaritmik büyüme modeli aşağıdaki gibidir:

$$lBüy_{it} = \beta_0 + \beta_1 lAçıklık_{it} + \beta_2 lEnf_{it} + \beta_3 lİşsiz_{it} + \beta_4 lNüf_{it} + \beta_5 lIc_{it} + \beta_6 lDc_{it} + \beta_7 lYo_{it} + \beta_8 lDg_{it} + \beta_9 lEg_{it} + u_{it}$$

3.2. Literatür Taraması

Terör ve ekonomik büyüme ilişkisine dair günümüze kadar birçok çalışma yapılmış olup bu çalışmalar, ayrıntılarıyla Tablo 1'de yer almaktadır.

Terör saldırılarının %90'ından fazlası, şiddetli çatışmaların olduğu ülkelerde gerçekleşmekte olup sadece %0,5'i hiç çatışma veya politik terör olmayan ülkelerde ortaya çıkmaktadır (IEP, 2016:5). 1989-2014 döneminde gerçekleşen terör saldırılarının yaklaşık %50'si, iç çatışmaların yoğun olduğu ülkelerde; %41'i uluslararası çatışmaların bulunduğu ülkelerde gerçekleşmiştir (IEP, 2016:70). Terör ile bazı değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi incelendiğinde ise OECD üyesi olmayan ülkeler için en yüksek korelasyona sahip değişkenin (0,73 ile) iç çatışma olduğu görülmektedir⁷ (IEP, 2016:70). Dolayısıyla teröre ilişkin olarak yapılan çalışmalarda özellikle çatışmaya ait değişkenler önem taşımaktadır.

Terörün etkileri ve belirleyicilerine yönelik olarak yapılan çalışmalarda genellikle ülkeler, terörizmle bağlantılı iki ayrı gruba ayrılarak incelenmektedir ki bu gruplar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde olmaktadır. Bu ayırım ise ülkelerde devlet tarafından işlenen siyasi şiddetin ve çatışmanın varlığına bağlı olarak yapılmaktadır (IEP, 2016:3). Literatürde yer alan çalışmalar, genellikle ülkeleri terör olaylarının varlığına göre ayırıştırarak terörün etkilerini analiz etmekte olup sınırlı sayıda çalışmada iç ve dış çatışma gibi değişkenler ile kurumsal ve sosyal değişkenler çalışmaya dahil edilmiş olup çalışmamızdaki şekliyle analiz edilmemiştir. Çalışmamızın özgünlüğü de burada ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışmamızda, terör ve büyüme ilişkisine dair literatürü inceleyen Ak ve diğerlerinin (2015) araştırmaları sonucunda, konuya ilişkin olarak doğrusal olmayan tahmin teknikleri kullanılarak terör ile büyüme arasında olabilecek asimetric ilişkileri sorgulayan çalışmalara ihtiyaç olduğu eleştirisi doğrultusunda, doğrusal olmayan tahmin teknikleri kullanılacaktır.

Tablo 1: Terör ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Dair Literatür Taraması

Yazar(lar)	Yıl	Ülke Grubu	Zaman Serisi	Yöntem	Sonuç
Abadie ve Gardeazabal	2003	İspanya BASK Bölgesi	1998-2000	Regresyon Analizi	İspanya BASK bölgesindeki terörü tespit etmek için terörden arındırılmış yapay bir bölge geliştirilmiştir. BASK bölgesi ve yapay bölge, 1975 yılına kadar benzerlik göstermiş ancak ETA'nın faaliyetlerinin yoğunlaştığı 1975'ten sonra farklılaşmaya başlamış ve on yıl boyunca, yapay bölge GSMH'sinin %10 daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
Eckstein ve Tsiddon	2004	İsrail	1970-2003	VAR analizi	Terörün KBGSYH, yatırım ve ihracat üzerinde direkt negatif etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.
Blomberg, Hess ve Orphanides	2004	177 ülke	1968-2000	Çok ülkeli yatay kesit ve panel veri analizi	Terörün ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği, ancak bu etkinin iç ve dış çatışmalardan kaynaklanan etkiye göre daha düşük olduğu ve terörün ekonomik büyümeye etkisinin gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.
Tavares	2004		1987-2001	Çok ülkeli yatay kesit regresyon analizi	Terörün büyümeyi negatif etkilediği ve demokratikleşme düzeyi yükseldikçe terör eylemlerinin ekonomiye yüklediği maliyetin azaldığı sonucuna ulaşmıştır.
Blomberg, Hess ve Weeeapana	2004	127 ülke	1968-1991	Panel veri analizi	Terörün büyüme üzerindeki etkisini konjonktür dalgalanmaları temelinde incelemiştir. Buna göre, iktisadi faaliyetlerin azalması terör eylemlerini artırmakta ve eylemlerin yoğunluğu, konjonktür dalgalanmalarına bağlı olarak değişmektedir.
Barth, Li, McCarthy, Phumiwasana ve Yago	2006	149 ülke	1970-2003	Panel veri analizi	Terörün ekonomik büyüme üzerinde negatif büyük bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. İsrail, 2001 yılında 47 terör saldırısına maruz kalmış olup bu yılda reel GSMH %4 azalmıştır. Ayrıca Rusya 2003 yılında her bir milyon vatandaşı için 0,97 saldırıya maruz kalmış ve bu da reel GSMH'deki büyümeyi 0,08 oranında düşürmüştür.
Gaibuloev ve Sandler	2008	18 Batı Avrupa ülkesi	1971-2004	Panel veri analizi	Uluslararası terörün negatif etkisinin yurt içi teröre göre daha fazla olduğu ve özellikle uluslararası terör faaliyetlerindeki ek bir artışın, ekonomik büyümeyi %0,4 azalttığı sonucuna ulaşmışlardır.
Gaibuloev ve Sandler	2009	42 Asya ülkesi	1970-2004	Panel veri analizi	Bir milyon kişi başına düşen her ilave terör eylemi, kişi başına düşen gelir (GSYH) artışını %1,5 oranında

⁷ Bu oran OECD ülkeleri için 0,44'tür.

					azaltmaktadır.
Araz, Arin ve Omay	2009	Türkiye	1987-2004	Doğrusal olmayan tahmin teknikleri	Ülkelerin genişleme ve daralma durumlarına göre terör ve ekonomi etkileşiminin farklılaştığını belirtmekte, genişleme dönemlerinde terörün ekonomiyi negatif ve güçlü olarak etkilediğini, ancak yalnızca daralma dönemlerinde ekonomik aktivitelerin terörü etkilediğini tespit etmişlerdir.
Uysal, Mucuk ve Gerçekler	2009	Türkiye	1992-2001	VAR analizi	Uzun dönemde terörün ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.
Öcal ve Yıldırım	2010	Türkiye	1987-2001	Coğrafi ağırlıklı regresyon yöntemi	Terör eylemleri büyüme üzerinde negatif bir etki bırakmakta olup bu etki terörün en yoğun olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde daha belirgindir.
Çorak ve Sezen	2010	Türkiye	1984-2008	Granger nedensellik testi	Ekonomik büyüme ile terör arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup ekonomik büyümedeki değişimler terörü, terör olayları da ekonomik büyümeyi etkilemektedir.
Gaibuloev ve Sandler	2011	51 Afrika ülkesi	1970-2007	Panel veri analizi	Uluslararası terör eylemleri, ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir negatif etki bırakmakta, ulusal terör eylemleri ise kişi başına düşen reel gelir artışını pek etkilememektedir.
Blomberg, Broussard ve Hess	2011	46 Sahraaltı Afrika ülkesi	1968-2004	Panel veri analizi	Sahraaltı Afrika, dünyanın diğer bölgelerine göre terör saldırılarına daha az maruz kalmaktadır. Bu nedenle terörün büyüme üzerindeki olumsuz etkisi bu bölgede daha güçlüdür.
Llusa ve Tavares	2011	187 ülke	1970-2007	Panel veri analizi	Özel tüketim ve yatırım harcamalarını azaltan terör eylemlerinin, kamu tüketimi ve ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunmamaktadır.
Meierrieks ve Gries	2012	18 Latin Amerika ülkesi	1970-2007	Panel nedensellik analizi	Terör ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığı ortaya konulmuş ve bu sonuç, Latin Amerika'da yaşanan terör eylemlerinin ekonomik performansına zarar verecek boyutlarda olmamasına bağlanmıştır.
Gaibuloev ve Sandler	2012	99 ülke	1970-2009	Panel veri analizi	Analizde dünya beş bölge olarak düşünülmüş, terörün büyümeyi olumsuz etkilemediği belirtilmiştir.
Meierrieks ve Gries	2013	160 ülke	1970-2007	Panel veri analizi	Soğuk Savaş yıllarında büyüme terörü, Soğuk Savaş'tan sonra ise terör büyümeyi etkilemektedir. Nedensellik ilişkisinin yönü ve derecesi ise ülkenin kalkınma düzeyi, yasal-kurumsal altyapısı gibi faktörler tarafından belirlenmektedir.
Altay, Ekinci ve Peçe	2013	Türkiye, Mısır ve S. Arabistan	1996-2010	Panel veri analizi	Elde edilen bulgular, literatürde yer alan çalışmalara ait sonuçları desteklemektedir. Özellikle turizm olmak üzere, terörün analize tabi tutulan tüm ekonomik değişkenler üzerindeki olumsuz etkileri çok net olarak tespit edilmiştir.
Choi	2014	127 ülke	1970-2007	Zaman serisi analizi	Terörün büyüme üzerindeki etkisi sektöre göre değişebileceğinden, terör ve büyüme arasındaki ilişkiyi ölçmek anlamlı olmayabilir. Tarım sektöründe sağlanan yüksek oranlı büyüme ile terör eylemleri arasında kayda değer bir nedensellik ilişkisi olmayıp sanayi sektöründeki yüksek oranlı büyümenin terörü azaltıcı etkisi bulunmaktadır.
Akıncı, Akıncı ve Yılmaz	2014	152 ülke	2002-2011	İki aşamalı en küçük kareler yöntemi	Terör eylemleri, enflasyon üzerinden büyümeyi olumsuz yönde etkilemekte olup bu etki, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde daha güçlüdür.
IEP	2014	162 ülke	2012-2014	Korelasyon analizi	Altı temel ekonomik değişken ile küresel terör endeksi arasındaki etkileşim ölçülmüş, bu değişkenlerin tümünün terörden olumsuz etkilendiği, yalnızca birinin güçlü negatif ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. GSYH yüzdesi olarak alınan ticaret değişkeni, -0.41 ve -0.40 değerini alarak endeks ile en güçlü negatif ilişkiye sahip olan değişken olarak belirlenmiştir.
Younas	2015	120 ülke	1976-2008	Dinamik panel veri analizi	Hem yurtiçi hem de uluslararası terör eylemleri büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak uluslararası terör eylemlerinin büyüme üzerindeki negatif etkisi, ulusal eylemlere göre çok daha büyüktür. Küreselleşme, terör eylemlerinin büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaktadır.

3.3. Ekonometrik Analiz

Ekonometrik çalışmalarda farklı veri türleri kullanılmakla birlikte, bu veri türleri yapılarına uygun analiz yöntemleri ile analiz edilmektedir. Veri türü olarak farklı yatay kesit birimlerinin tek bir zaman birimindeki değerleri yani yatay kesit analizi kullanılırken bazı durumlarda da tek bir yatay kesit biriminin farklı zamanları içine alan zaman serisi analizi kullanılmaktadır. Bir diğer veri çeşidi ise yatay kesit verileri ile zaman serileri verilerinin birleşimi olan karma verilerdir. Karma verilerin özel bir çeşidi ise panel verilerdir. Panel veri, aynı kesit biriminin zaman içinde izlediği, panel veri ya da uzun kesit (longitudinal) verisi denilen özel bir karma veri türüdür (Damodar ve Dawn, 2012:23).

Panel veri modelleri, statik ve dinamik modeller olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. İlgili dönemde meydana gelen olaylar, geçmişte meydana gelen deneyim ve davranışlardan etkilendiğinden, aslında dinamik bir yapıya sahiptir. Ekonometrik model oluşturulduğunda, ilgili ilişkiler incelenirken değişkenlerin gecikmeli değerlerinin de açıklayıcı değişkenler olarak modele alınması önemli bir durumdur. Bağımlı değişkeni etkileyen, bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri olabileceği gibi açıklayıcı değişkenlerin de gecikmeli değerleri olabilmektedir. Bu modeller "Dinamik Panel Veri Modelleri" olarak ele alınmaktadır.

Genel olarak dinamik panel veri modeli şu şekildedir:

$$Y_{it} = \eta Y_{it-1} + \rho' Z_i + B' X_{it} + v_{it} \quad (1)$$

şeklinde. Bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin modelde yer alması ve bunun sonucu olarak Y_{it-1} ile hata terimleri arasında korelasyon olmasından dolayı bu dinamik modelin tahmini En Küçük Kareler (EKK) ile yapılması mümkün değildir (Bond, 2002:4). Yani dinamik panel veri modelleri EKK ya da diğer statik panel veri analizi ile tahmin edilememektedir.

Anderson ve Hsiao (1982) yönteminde dinamik panel veri modelinin öncelikle birinci farkları alınmakta ve Y_{it-2} ya da ΔY_{it-2} değişkenleri hata terimi ile korelasyonlu olan ΔY_{it-1} bağımsız değişkeni yerine araç değişken olarak önerilmektedir. Bu yöntemde birim etki yapılan dönüşüm ile düşmektedir. Gecikmeli bağımlı değişken olan bağımsız değişken hata terimi ile korelasyonludur. Bağımsız değişkenleri temsil etmek için, ΔY_{it-1} değişkeni yerine Y_{it-2} ya da ΔY_{it-2} değişkenleri araç değişkenler olarak önerilerek Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilebilmektedir. Her iki araç değişken de, yerine geçecekleri değişken ile yüksek korelasyonlu ve hata terimi ile korelasyonsuz olduğundan geçerli değişkenlerdir. Birinci farkı alınmış araç değişkenli model için tahminci, aşağıdaki gibidir:

$$\hat{\delta} = (\Delta X' Z (Z' Z)^{-1} \Delta X' Z (Z' Z)^{-1} Z' \Delta Y) \quad (2)$$

3.3.1. Spesifikasyon Testleri

Dinamik panel veri modellerinin tahmininde kullanılan araç değişkenlerin dışsal olması varsayımı oldukça önemlidir. Bu varsayımın geçerliliğini belirlemek için içsellik testi kullanılmaktadır. Modelde yer alan içsel olduğu düşünülen değişkenlerin içsel olup olmadıkları test edilmelidir. Test için sıfır hipotez, değişkenler dışsaldır şeklinde kurulmaktadır. Sıfır hipotezi reddedilirse, değişkenler dışsaldır ve içsel değişkenler yerine araç değişkenler kullanılmalıdır. Dışsallığı test etmek için Durbin Score Testi ve Wu-Hausman testi önerilmektedir (Tatoğlu, 2012:98).

3.4. Ekonometrik Bulgular

Terörün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran bu çalışmada, dinamik panel veri yöntemlerinden biri olan GMM tahmincisi kullanılmıştır. Model tahmin edilmeden önce panel veri kümesindeki değişkenlerin durağanlık analizi yapılmıştır. Bu çalışmada, değişkenlerdeki durağanlığın test edilmesi için, Levin, Lin ve Chu (2002) ile Choi (2001) tarafından geliştirilen birim kök testleri kullanılmıştır. Levin, Lin ve Chu testinde "ortak birim kök vardır" şeklindeki sıfır hipotezi test edilirken; Choi testinde ise "bütün yatay kesitlerde birim kök vardır" şeklindeki sıfır hipotezi test edilmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin birim kök test sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2: Panel Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Levin, Lin ve Chu (LLC)	Choi (Fisher PP)
IGdp	-7.892 (0,000)*	334.009 (0,000)*
IOP	-2.980 (0,001)*	197.675 (0,000)*
IInf	-4.143 (0,000)*	172.677 (0,000)*
IUn	-5.557 (0,000)*	200.824 (0,000)*
IPop	-2.534 (0,005)*	135.990 (0,000)*
IInt	-1.743 (0,040)**	227.131 (0,000)*
IExt	-3.645 (0,000)*	181.562 (0,000)*
LCo	-2.325 (0,010)*	190.079 (0,000)*
IRel	-2.581 (0,004)*	101.143 (0,000)*

IEth	-1.895 (0,029)**	294.139 (0,000)*
------	------------------	------------------

Not: Test sonuçları, bireysel sabitli ve trendli modellere aittir. Gecikme uzunlukları Akaike kriteri ile otomatik olarak belirlenmiştir. Parantez içerisindeki değerler testlerin olasılık değerini göstermektedir. * %1, ** ise %5 düzeyinde anlamlı olan test değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere Levin, Lin, Chu ve Choi testine göre, panel veri kümesindeki bütün değişkenler durağandır. Bu sonuçlar, değişkenlerin durağan olduğu varsayımını karşılamaktadır. Bu nedenle izleyen aşamada model tahmin edilmiştir. Sonuçlar, Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Model Tahmin Sonuçları

Dependent Variable: IGDP						
Variable:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
IGdp(-2)	-0.328* (0.000)	-0.328* (0.000)	-0.327* (0.000)	-0.327* (0.000)	-0.328* (0.000)	-0.326* (0.000)
IOP	2.292* (0.000)	2.306* (0.000)	2.384* (0.000)	2.384* (0.000)	2.352* (0.000)	2.378* (0.000)
IInf	0.085** (0.012)	0.085** (0.013)	0.082** (0.016)	0.081** (0.016)	0.083** (0.014)	0.079** (0.019)
IUn	-0.949* (0.000)	-0.944* (0.000)	-0.936* (0.000)	-0.936* (0.000)	-0.940* (0.000)	-0.945* (0.000)
IPop	0.084*** (0.073)	0.085*** (0.073)	0.085*** (0.069)	0.085*** (0.069)	0.085*** (0.070)	0.085*** (0.070)
IInt		-0.016 (0.793)	-0.007 (0.908)	-0.007 (0.908)	-0.008 (0.899)	-0.001 (0.985)
IExt			-0.117** (0.051)	-0.117*** (0.054)	-0.122** (0.046)	-0.121** (0.047)
LCo				-0.001 (0.991)	-0.003 (0.968)	-0.002 (0.977)
IRel					0.084 (0.411)	0.105 (0.316)
IEth						-0.080 (0.299)
Göz. Say.	841	841	841	841	841	841
F İstat.	43.78 (0.000)	36.46 (0.000)	31.9 (0.000)	27.88 (0.000)	24.85 (0.000)	22.47 (0.000)
$\bar{R}_2$	0.202	0.202	0.205	0.204	0.203	0.203
Durbin (Score) Testi	74.423 (0.000)	74.43 (0.000)	74.47 (0.000)	74.98 (0.000)	75.35 (0.000)	75.02 (0.000)
Wu-Hausman Testi	81.066 (0.000)	80.98 (0.000)	80.93 (0.000)	81.45 (0.000)	81.78 (0.000)	81.29 (0.000)

Model 1 için sonuçlar literatüre ve ekonomi teorisine uygun olarak bulunmuştur. Dışa açıklık oranında meydana gelecek %1’lik artış ekonomik büyümeyi %2.3, enflasyonda meydana gelecek %1’lik bir artış ekonomik büyümeyi %0.085, nüfusta meydana gelecek %1’lik artış ise ekonomik büyümeyi %0.084 birim artırırken; işsizlikte meydana gelecek %1’lik artış ekonomik büyümeyi %0.949 birim azaltacaktır. Ayrıca değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır.

Model 2 için sonuçlar literatüre ve ekonomi teorisine uygun olarak bulunmuştur. 1. modelden farklı olarak iç çatışma değişkeni modele eklenmiştir ancak bu değişken istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ekonomik büyüme ile negatif bir ilişkiye sahiptir. İç çatışma değişkeninde meydana gelecek %1’lik artış, ekonomik büyümede %0.016 azalışa neden olacaktır.

Model 3 için sonuçlar literatüre ve ekonomi teorisine uygun olarak bulunmuştur. 2. modelden farklı olarak dış çatışma değişkeni modele eklenmiştir. İç çatışma istatistiksel olarak anlamlı olmasına rağmen, dış çatışma değişkeni istatistiksel olarak anlamlı değildir. İç çatışma ve dış çatışma beklendiği gibi ekonomik büyüme ile negatif ilişki içindedir. Diğer değişkenlerin etkisi sabit olduğunda olası bir iç çatışma ekonomik büyümeyi %0.007, olası bir dış çatışma ise ekonomik büyümeyi %0.117 azaltacaktır. İç çatışma ve dış çatışmanın etkisini birlikte ele aldığımızda (%0.007+%0.117), ekonomik büyüme üzerinde %0.124 birimlik negatif bir etki söz konusudur ki bu değerler, terörü ve şiddeti temsil eden çatışma unsurunun, dünyada terörle en az düzeyde karşı karşıya kalmış ülkeler olan OECD ülkelerinde bile ekonomik büyüme üzerinde hiç de azımsanamayacak bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Diğer modeller ise kurumsal yapılara ait değişkenleri içinde barındırmakta olup sırasıyla yozlaşma, dinsel gerilimler ve etnik gerilimler değişkenleri modellere eklenmiştir. Model 4’te yozlaşmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini görebiliriz. Bu etki negatif ve %0,001’dir. Model 5 ise dinsel gerilimler değişkeni eklenerek oluşturulmuştur. Dinsel gerilimler değişkeni ekonomik büyüme üzerinde %0,084’lük bir etkiye

sahiptir. Model 6'da etnik gerilimler değişkeni eklenmiştir. Etnik gerilimler ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye (%-0,080) sahip olup istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Sonuç olarak; analizde alınan değişkenlerin tümünü kapsayan model 6'ya bakıldığında, ekonomik büyüme üzerinde negatif etki oluşturan değişkenlerin; işsizlik, iç çatışma, dış çatışma, yozlaşma ve etnik gerilimler olduğu görülmektedir. Bu değişkenler arasından ise ekonomik büyüme üzerinde en büyük negatif yönlü etkiyi oluşturan değişkenler sırasıyla işsizlik, dış çatışma, etnik gerilimler, yozlaşma ve iç çatışmadır. Dolayısıyla bu göstergeler; bir ülkede terörün veya şiddet eğilimlerinin oluşumuna neden olan iç ve dış çatışma ile etnik gerilimler gibi unsurların, ekonomik büyüme üzerinde ne denli büyük etkiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Burada iç çatışma değişkeninin en az etkiye sahip olması, seçilen ülke grubunda iç çatışmalara hiç rastlanmaması veya çok az rastlanmasından; dış çatışma değişkeninin -işsizlik ekonomik değişkeni dışlandığında- en yüksek etkiye sahip olması ise genellikle dış tehdit oluşturan olayların gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır.

SONUÇ

Terör, günümüzde dünyanın birçok coğrafyasında görülen ve kısa bir zaman öncesine göre çok daha geniş alanlara yayılan faaliyetler olup özellikle 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra biçim, çözüm arayışları, oluşturduğu maliyetler gibi birçok hususta küresel bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Terör faaliyetleri; ülkeler üzerinde sosyal, siyasal ve sektörel olarak önemli etkiler oluşturmaktadır. Terörizm, sosyal yapı üzerindeki etkilerini genellikle uzun vadede ortaya çıkarmakta olup korkutma, yıldırma gibi araçlarla toplumun temel yapı taşları olan eğitim, din, aile, kültür gibi sosyal kurumları etkilemeyi amaçlamaktadır. Terörün ekonomiye etkileri ise genellikle ekonomik büyümede (GSYH'de) yaşanan değişimler aracılığıyla ölçüldüğünden; ekonomik büyümenin temel belirleyicileri ile incelenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda terör bölgesel veya küresel ekonomiye etkilerini; tüketim, yatırım, doğrudan yabancı yatırım, kamu harcamaları ve bütçe, ticaret, turizm, finansal piyasalar, tarım ve hayvancılık gibi unsurlar ve terörün bu unsurlar kanalıyla ortaya çıkardığı maliyetler üzerinden doğurmakta ve milli geliri olumsuz etkileyerek ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır.

Ekonomik büyüme, terör de dahil olmak üzere birçok sosyal, politik ve ekonomik değişkenden etkilenmektedir. Çalışmada, terörün ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla pek çok farklı değişken kullanılmış; ancak diğer birçok çalışmadan farklı olarak, terör ve şiddetin göstergesi olarak iç çatışma ve dış çatışma değerleri modele dahil edilmiştir. Bu değişkenlere ek olarak, ülkelere özgü kurumsal değişkenler de modele eklenmiştir. Analizler sonucunda, iç çatışma ve dış çatışmanın, terörle çok az düzeyde karşılaşan OECD ülkeleri gibi ülkelerde bile ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye neden olduğu ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen diğer değişkenlerle karşılaştırıldığında oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- ABADIE, Alberto, GARDEAZABAL, Javier (March 2002). "The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country", *The American Economic Review*, Vol. 93 (1), p. 113-132.
- ADDISON, Tony, CHOWDHURY, Abdur, MURSHED, Syed M. (2002). "By How Much Does Conflict Reduce Financial Development?", *World Institute for Development Economics Research*, WIDER Discussion Paper No. 2002/48, United Nations University, Helsinki.
- AĞIR, Hüseyin, KAR, Muhsin (2010). "Terörizmin Makroekonomik Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Yıl 47, S. 539, s. 13-32.
- AK, Mehmet Zeki, AYDIN, M. Kemal, DİNDAR, Mustafa (Kış 2015). "Terör ile Büyüme Arasındaki İlişki: Literatür İncelemesi", *Bilgi*, S. 31, s. 1-16.
- AKINCI, Merter, YÜCE AKINCI, Gönül, YILMAZ, Ömer (2014). "Terörizmin Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Panel İki Aşamalı En Küçük Kareler Yöntemi", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, S. 5(1), s. 1-24.
- ALP, İnönü Akgün (2013). "Terörün Ekonomik Etkileri", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, S. 4(1), s. 1-19.
- ALTAY, Hüseyin, EKİNCİ, Aykut, PEÇE, M. Akif (Temmuz 2013). "Ortadoğu'da Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan Üzerine Bir İnceleme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 37, s. 267-288.
- ANDERSON, Theodore Wilbur, HSIAO, Cheng (January 1982). "Formulation And Estimation of Dynamic Models Using Panel Data", *Journal of Econometrics*, Elsevier, Vol. 18(1), p. 47-82.
- ARAZ TAKAY, Bahar, ARİN, K. Peren, OMAZ, Tolga (2009). "The Endogenous and Non-Linear Relationship Between Terrorism and Economic Performance: Turkish Evidence", *Defence and Peace Economics*, S. 20(1), s. 1-10.
- AYDIN, Süleyman (2014). "Terörün Makroekonomik Etkileri: Türkiye'de PKK Örneği", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 60, s. 137-170.
- BARTH, James, LI, Tong, MCCARTHY, Don, PHUMIWASANA, Triphon, YAGO, Glenn (2006). "Economic Impacts of Global Terrorism: From Munich to Bali", file:///C:/Users/admin/Downloads/SSRN-id892033.pdf, 20.01.2016.
- BLOMBERG, S. Brock, HESS, Gregory D., ORPHANİDES, Athanasios (2004). "The Macroeconomic Consequences of Terrorism", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 51, p. 1007-1032.
- BLOMBERG, S. Brock, HESS, Gregory D., WEERAPANA, Akila (2004). "Economic Conditions and Terrorism", *European Journal of Political Economy*, Vol. 20(2), p. 463-478.
- BLOMBERG, S. Brock, BROUSSARD, Nzinga H., HESS, Gregory D. (2011). "New Wine in Old Wineskins: Growth, Terrorism and the Resource Curse in Sub-Saharan Africa", *European Journal of Political Economy*, Vol. 27(51), p. 50-63.
- BOND, Stephen (2002). "Dynamic Panel Data Models: A Guide to Micro Data Methods Practice", *CEMMAP Working Paper*, No: Cwp0209.
- CHOİ, In (2001). "Unit Root Test For Panel Data", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 20(2), p. 249-272.

- CHOI, Seung-Whan (2015). "Economic Growth and Terrorism: Domestic, International and Suicide", *Oxford Economic Papers*, Vol. 67(4), p. 157-180.
- ÇORAK, Gülizar Seda, SEZEN, Gülşah (2010). "Türkiye'de Terör ile Makroekonomik Yapı Arasındaki Etkileşim: Ekonometrik Bir Çalışma", *Terörle Mücadelede Makro ve Mikro Perspektifler* (Ed. Oğuzhan Başbüyük, M. Alper Sözer, Nurullah Altun), Uluslararası Terörizm ve Sınırtaş Suçlar Sempozyumu (UTSAS 2010) Seçilmiş Bildirileri-2, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, Aralık 2011, s. 31-46.
- DİLMAÇ, Sabri (2011). *Terörizmde Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar*, Doktora Tezi, Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.
- DAMODAR, Gujarati, DAWN, C. Porter (2012) (Çev.: Şenesen, Ü., Şenesen, S. S.). *Temel Ekonometri*, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- ECKSTEIN, Zvi, TSIDDON, Daniel (2004). "Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 51, p. 971-1002.
- ENDERWICK, Peter (2001). *Terrorism and The International Business Environment*, AIB Insights, Special Electronic Issue 2-6.
- FREY, Bruno S., LUECHINGER, Simon, STUTZER, Alois (2004). "Calculating Tragedy: Assessing the Costs of Terrorism", Working Paper Series: ISSN 1424-0459, Institute for Empirical Research in Economics University of Zurich.
- GALAM, Serge (2004). "Global Physics: From Percolation to Terrorism, Guerilla Warfare and Clandestine Activities", *Physica A*, Vol. 330, 12 April 2004. <http://arxiv.org/pdf/cond-mat/0404265v1.pdf>, 20.02.2016.
- GAİBULLOEV, Khusrav, SANDLER, Todd (2008). "Growth Consequences of Terrorism in Western Europe", *Kyklos*, Vol. 61(3), p. 411-424.
- GAİBULLOEV, Khusrav, SANDLER, Todd (2009). "The Impact of Terrorism and Conflicts on Growth in Asia", *Economics and Politics*, Vol. 21(3), p. 359-383.
- GAİBULLOEV, Khusrav, SANDLER, Todd (2011). "The Adverse Effect of Transnational and Domestic: Terrorism on Growth in Africa", *Journal of Peace Research*, Vol. 48(3), p. 355-371.
- GAİBULLOEV, Khusrav, SANDLER, Todd (2012). "Reevaluating Terrorism and Economic Growth: Dynamic Panel Analysis and Cross-Sectional Dependence", *American University of Sharjah School of Business and Management Working Paper Series*.
- GIORGETTI, Chiara (April 2006). "Listing and De-listing of Terrorist Organizations: the Cases of the United Nations and the United States of America". <http://docplayer.net/23084461-Background-paper-listing-and-de-listing-of-terrorist-organizations-the-cases-of-the-united-nations-and-the-united-states-of-america.html>, 06.02.2017.
- GÖKBUNAR, Ali Rıza, KARGIN, Mahmut (2010). "Terörizmin Ekonomik ve Finansal Etkileri", *Terör Ekonomisi* (Ed. Ramazan Gökbunar ve Ali Rıza Gökbunar), İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- GÖKBUNAR, Ali Rıza, ULUSAN, Mehmet Rıza (2010). "Terör: Nedenleri, Türleri ve Gelişim Süreci", *Terör Ekonomisi* (Ed. Ramazan Gökbunar ve Ali Rıza Gökbunar), İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- GÜR, Lütfü (2014). *Terörün Ekonomiye ve Ekonomik Büyüme Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- LEVIN, Andrew, LIN, Chien-Fu, CHU, Chia-Shang James (2002). "Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties", *Journal of Econometrics*, Vol. 108, p. 1-24.
- LLUSSÁ, Fernanda, TAVARES, Jose (2011). "Which terror at which cost? On the economic consequences of terrorist attacks", *Economics Letters*, Vol. 110(1), p. 52-55.
- Institute for Economics & Peace (IEP) (2014). *Global Terrorism Index 2014, Measuring and Understanding The Impact of Terrorism*.
- Institute for Economics & Peace (IEP) (2016). *Global Terrorism Index 2016, Measuring and Understanding The Impact of Terrorism*.
- MEIERRIEKS, Daniel, GRIES, Thomas (2012). "Economic Performance and Terrorist Activity in Latin America", *Defence and Peace Economics*, Vol. 23(5), p. 447-470.
- MEIERRIEKS, Daniel, GRIES, Thomas (2013). "Causality between Terrorism and Economic Growth", *Journal of Peace Research*, Vol. 50(1), p. 91-104.
- ÖCAL, Nadir, YILDIRIM, Jülide (2010). "Regional Effects of Terrorism on Economic Growth in Turkey: A Geographically Weighted Regression Approach", *Journal of Peace Research*, Vol. 47(4), p. 477-489.
- ÖZTÜRK, Serdar, ÇELİK, Kamil (2009). "Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, S. 1/2, s. 85-106.
- SCHMID, Alex P., Albert J. JONGMAN, A. J. (1988). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories and literature*, New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- STIGLITZ, Joseph E., BILMES, Linda J. (2008). *The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict*. WW Norton & Company.
- TAVARES, Jose (2004). "The Open Society Assesses Its Enemies: Shocks, Disasters And Terrorist Attacks", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 51, p. 1039-1070.
- TATOĞLU, Ferda Yerdelen (2012). *İleri Panel Veri Analizi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law (TTSRL) (2008). *The Negative Economic Impact of Terrorism and Means of Consequence Minimization*. European Commission, 3 September 2008.
- TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ (TBB) (2006). *Türkiye ve Terörizm*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 107.
- United Nations Security Council Subsidiary Organs. <https://scsanctions.un.org/fop/fop?xml=htdocs/resources/xml/en/consolidated.xml&xslt=htdocs/resources/xsl/en/al-qaida.xml>, 02.02.2017.
- URHAL, Ömer (2008). *Kamu Güvenliği Açısından İstihbarat ve Örgütlü Suçlar*, Ankara: Adalet Yayınları.
- US Department of State, Terrorist Designations and State Sponsors of Terrorism, <https://www.state.gov/j/ct/list/index.htm>, 02.02.2017.
- UYŞAL, Doğan, MUCUK, Mehmet, GERÇEKER, Mustafa (2009). "Terörizmin Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği", *Uluslararası Davraz Kongresi Bildiri Kitabı*, Isparta, 24-27 Eylül 2009, s. 2604-2617.
- ÜNSAL, Erdal M. (2005). *Makro İktisat*, Ankara: İmaj Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı.
- WAHLISCH, Martin (June/November 2010). *EU Terrorist Listing, An Overview about Listing and Delisting Procedures*, Berlin/Germany: *Berghof Peace Support*. http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Other_Resources/RLM_EU_Terrorist_Listing.pdf, 23.02.2016.
- YILDIRIM, Zeki (2010). *Hukuksal Açından Terörizmin Finansmanı, Önlenmesi ve Vergisel Boyutu*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YOUNAS, Javed (2015). "Does Globalization Mitigate the Adverse Effects of Terrorism on Growth", *Oxford Economic Papers*, Vol. 67(1), p. 133-156.